

«Dokonda» predstavlja pesnika eruptivne ekspresije i očigledne potrebe da jednom za svagda objasni i definise svet. Imponuje pesnikovo nastojanje da dotakne i zanaveti zarobi muzoliku Beatriču, tu ambivalentnu himeru koja se prikazuje i isčeza u vratometu ogledala. Nenad Šaponja, očigledno, ima razloga da piše, i u tome ga treba podržati. Njegova druga knjiga, kako to obično biva, formiraće temeljnje mišljenje o ovome pesniku. Možda, ovoga trenutka, ne bi bio izlišan savet da se okani preterane potrebe za, već uveliko objašnjenim, imenovanjem sveta, aksiomatskim uokvirivanjem oniričkog, definisanjem onoga što se ne da definisati. Postoji opasnost da se takvo nastojanje izrodi u svojevrsnu citatomaniju. U poeziji nije dobro biti »pametan i »naučan«, i »konačan«. Dakle, skloniti i izbacivati pomoćne glagole »je i »su« koji od poezije prave armirani beton, težak i siv. Mnoštvo lepih slika uverava nas da je prva knjiga Nenada Šaponje najava zanimljivog autora. Potrebno je istaći da je Šaponja redak pesnik u srpskom pesništvu koji se »drznuo« da piše poemu, tu ne baš zanatski lako izvedivu tvorevinu. Prisjetimo se poema Matije Bećkovića, iz novijeg vremena, Staniše Nešića, pa zaključimo da je Šaponja jedini mladi pesnik koji gaji tu formu. On je, istaknimo, svaki peti stih obeležio brojem, u umesto sadržaju na kraju knjige nalazi se. »Mali nepotrebni i nepotpuni rečnik opštih pojmoveva, zavodljivih osmeha i sumnjivih određenja popisanih u stihovima«. Ta svojevrsna »dosešta« iliti, pak, »caka«, daje jednu finu boju u doživljaju ovog interesantnog prvenca. I na kraju, čekajući da se za koju godinu pojavi nova Šaponjina knjiga, ispišimo njegov stih koji je neka vrsta samosvesti i njegovog ličnog osećanja poeme: »Zamara svako ponavljanje definicija./Svaka je nemoguća u svojoj celini.«

dakle, raison d'être tog prenebregnuća i zaborava? Nema govora o nekakvim mističnim performansama, s obzirom da ontologija društvenog bića pretendeuje na nivo naučnog istraživanja istorije. Kovačević ni malo svetlim bojam sliku nemanjičku dinastiju; ne zato što ih po svaku cenu želi difamirati, već što je mišljenja da su se oni sami takvima načinili. Nisu Nemanjići ništa bolji i ništa gori od bilo koje druge dinastije, ali je srpska differentia specifica: naročita sklonost ka eliminacijom u vlast odveć zaljubljenih srodnika i onih pretendentata na već zauzetu mesta. Osnivači dinastije su na vlast najverovatnije došli uzurpacijom, a onda su učinili sve da tu vlast i očuvaju. Otuda, ističe Kovačević, i nemanjičko zazirjanje od valstog porekla, ali i izražena dosetljivost kad je bilo potrebno legitimirati svoj položaj i opravdati apetite spram nečeg što su voleti imati za sebe (krunu Dioklitije, na primer).

Rastko Nemanjić (budući Sveti Sava) je više žrtva nego kreator ovog velikodržavnog i nacionalnog programa. Ne mogavši ravnopravno da se nosi sa dvojicom braće oko pretendenata na presto srpske države (za šta postoje vrlo pragmatični razlozi), Rastko je morao izabrati drugi put i drugu ambiciju. Mladi Nemanjić je hendikepirani pojedinac; upriličen za sve drugo — samo ne za krvave intrige u borbi oko vlasti. Ali vispreni logičar. — Milan Kovačević — ne dozvoljava sebi da bude upleten u zamke hagiografskog pristupa Savinoj biografiji. On vrlo dobro zna za »optičke varke« mišljenja i za iskušenje da ono što se kasnije dogodilo pričemo kao baš ono što se ranije nameravalo. Zato je Kovačevićev Sava dovoljno i zemni i nebeski, da razuman čovek ne bi morao da oscilira između dveju krajnosti: Domentijana i Teodosija.²

Iako je savizam, po Kovačeviću, izbor sa milih Srba, on je, u stvari, pobeda Vizantinaca koji su tako izvršili političku i duhovnu kolonizaciju autohtonog srpskog naroda: »Srbi baš nisu imali mnogo sreće, jer su na svetskoistočarsku pozornicu stupili onda kada se na njoj šepurila politička nesloboda, a istočnjački despotizam Vizantinaca obučen u teokratsko ruho izdavao se za vrhovni domet civilizacije«. »Savizam je sebe razumevao — zaključiće Kovačević — kao uključivanje srpskog naroda u ovakao zamišljenu hrišćansku sintezu svih naroda na Zemlji (u jednoj vaseljeni, sa jednim carem i jednom crkvom — prim. L.S.); Sveta Gora sa manastirima i monasima različitih naroda bila je ostvarenje ovoga sna bar u minijaturi, a Sava je bio i ostao prvenstveno svetogorski vaspitanik. »Tom srednjevjekovnom hrišćanskom snu o velikoj Sintesi, kao i nekim drugim snovima slične inspiracije, duh Milana Kovačevića nije htio da služi.

»Svetozarev kolovrat je drugi ogled u knjizi »Ontološki triptih«. I Svetozar Marković će se, zahvaljujući izvanrednom izvedenju filosofske hermeneutike, pojavit pred nama u svoj kompleksnoj misaonoj osobnosti. Takav pristup je, ne samo izraz intelektualnog i moralnog poštenja, već, pre svega, izraz dubljeg i ozbiljnijeg poimanja stvari kada je reč o istorijskim ličnostima.³ Za Kovačevića, Svetozar je zanimljiv kao misilac koji promišlja jedan period srpske istorije, počev od 1804. godine sve do vremena u kome je sam živeo i stvarao. Idući tragom Svetozareve »ontologije«, on prihvata ono što je korespondentno njegovoj: »Svišak« koji preostaje na udaru je kritike, koja je izraz misliočeve rezignacije nad onim što se dešava, odnosno njegove »pesimističke filosofije«.

Kovačević nam ilustruje na nizu značajnih primera kako ih sam Svetozar nastoji osvetliti i razumeti. Sledi, dakle, da je srpski narod vaskrsoao u slobodi 1804. Bila je to prava narodna revolucija koje je obećavala konačno oslobođenje od svakog ropsstva. Međutim, ubrzno se pokazalo da vajni Srbi nisu ništa manji tlačitelji od Turaka. Štaviše, pod Turcima je i bilo neke srpske samouprave i autonomije, dok je ista potpuno izgubljena kada se vlast našla u rukama samih Srba. Tako se nesrećni srpski narod obreo u »kolovratu« i koga nema izlaza. Tek što se oslobođio jednog, već je morao da služi drugog gospodara.

Sartrova teorija grupne i srijalne prakse služi Kovačeviću za rekonstrukciju pomenute Svetozareve »ontologije«. Filosof Kovačević želi pokazati, za razliku od nekih Markovićevih

kritičara, da dotični nije bio »plačljivi Jeremijski« i zatucani srpski nacionalist, već misilac vredan pažnje i ozbiljnog proučavanja. Svetozareva kritika srpskih prilika, u delima kao što su »Srpske obmane« ili »Srbija na Istoku«, nosi u sebi mnogo toga što može imati trajnu vrednost. Svetozareva kritika privredne zaostalosti Srbije i njenog birokratskog sistema, na primer. U Srbiji kapital nikad nije mogao da odigra onu ulogu koju je odigrao u Zapadnoj Evropi, kao i na nekim drugim mestima. Kako onda tako i danas! »Kao da smo i mi (u Srbiji i Jugoslaviji — prim. L.S.) zaljubljeni u kolovrate i kovitlase! — piše Kovačević. »Opet smo suočeni sa glomaznim državnim aparatom i prekobrojnom administracijom, prekomernom potrošnjom, malom akumulacijom, spoljno-trgovinskim fijaskom, rasprodajom nacionalnog bogatstva na svetskoj pijaci, — pa čak i sa prenaglašenim ideoškim obrazovanjem, s tim što ulogu popova sada imaju tzv. društveno-politički radnici. Proizvodnja je opet u zapećku: glavna privredna grana, industrija, pati od hroničnog nedostatka kapitala, baš kao i poljoprivreda u vreme Svetozareva, a seosku sirotinju zamenjuje sada mnogobrojna gradska. A ima i lepih kuća i, ako je to nekakva promena, — asfaltiranih ulica«.

Svetozar smatra da ni Srbi (takvi kakvi su) nisu tkiva bez korena. Ali srpski narod se nalazi u stalnoj potrazi za skeletom autentične zajedničke prakse. U kućnoj zadruzi i seoskoj opštini Marković vidi one pravobitne institucije srpskog naroda koje su ga održale kroz veoma burnu istoriju. Ako je reč o pravoslavlju, ono je moglo biti isključivo forma kroz koju je progovorilo autentično srpsko biće. Europeizacija Srbije je, u stvari, ponovno sunovraćivanje Srbija u kolovrat i anahronizam; jer je Evropa u socijalizmu već dolazila do vesti o vlastitom promašaju. Kovačevićevu pažnju privlači Svetozarevo nešlaganje sa nekim osnovnim postulatima marksističke sociologije i filosofije. Svetozar je, za razliku od marksista, verovao da je socijalizam moguće izgraditi bez obzira na razvijenost proizvodnih snaga, što su marksisti uzmali kao conditio sine qua non stvaranja novog društva socijalne pravde. Socijalizam je, pak, za Svetozara, nešto što je već bilo i što se povremeno vraća u ljudskoj istoriji. Tamo gde kod marksista figurira kategorija posredovanja, kod Markovića se da uočiti (što Kovačević i čini) kategorija ponavljanja. A ponavljanje je, bar po Kjerkegoru, nešto što mora imati ontičku i ontološku ozbiljnost. Otuda, na primer, Svetozarev utopizam nije više tako neozbiljan: on sada dobija sasvim drugo osvetljenje i postaje prihvatljen jer se pokazalo da može imati filosofsku vrednost. Međutim, pošto je nedopustivo brkao nauku i etiku, Svetozar je zastupao progresističku koncepciju istorijskog kretanja. Kovačević, naprotiv, piše: »Mi ne delimo taj optimizam, pošto nam se čini da svako ko kreće na takav put mora poći od početka. Čak iako smo se, zahvaljujući radu prethodnika, prihvatali da guramo kamen uz brdo usred planine, naše mesto je ipak u podnožju, drugog mesta za nas ontički ne može ni biti ako smo već slobode; a vrh planine ostaje nam svima zajednički i transcedentan«.

Završni esej u knjizi posvećen je Dimitriju Tucoviću. Voda srpske socijal-demokratije proći će kroz pravu baražnu vatu Kovačevićeve kritike. Za njega nema milosti, izuzev na samom kraju Tucovićevog života i rada, kada se, kako kaže Kovačević, u njegovoj duši rodila misao oslobođena ideoških predrasuda. Bilo koji od tzv. Tucovićevih principa da uzmemo u obzir, postat će zorno Kovačevićevu apsolutno nešlaganje. Ti principi su sledeći: biće buržoazije kao klase, biće buržoaske jedinke, biće proletarijata, dihotomija biće društva biće nacije, biće i mišljenje, buržoaski prirodni zakon, proleterski prirodni zakon, istina, mi i oni, biće i vreme, unutrašnji i spoljašnji neprijatelj, klanske suprotnosti su nepomirljive, principijelna taktika, jedna klasa — jedna partija, teleološki paternalizam i napredak. Međutim, pošto je, uz to, pročitati: »Osновu Tucovićevog marksističkog obrazovanja čini stereotipni marksizam Karla Kautkog, sabran sa nekim idejama austro-marksizma«, pa da čovek digne ruke od njega i dela mu. Međutim, ako su se Markovićevi iluzije razbijale na jedan manje bolan način (recimo), Tucovićevi su morale nestati u krvi i užasu rata. Zato je Tucovićev filosofski portret

hagiogra fija ili refleksija

Milan Kovačević: »ONTOLOŠKI TRIP-
TIH«. Književna zajednica Novog Sada,
1990.

luka santrač

Knjiga »Ontološki triptih« (Ontološki ogljedi iz srpske istorije), filosofa Milana Kovačevića, posthumno se pojavila u izdanju Književne zajednice Novog Sada, na veliku radost onih koji su je s nestrpljenjem očekivali — ove duhovno osiromašene godine otako profesora Kovačevića više nema među nama. Ta knjiga je, konačno, i pred svima onima koji su spremniji voljni da se upuste u misaonu avanturu, zajedno sa ovim velikim pobornikom nepristrasnog istraživanja istine kao samosvrhe. Baveći se ontologijom društvenog bića (koja je, kod nas, terra incognita filosofije), Kovačević je pokušao da kaže nešto slovesno o istoriji svog srpskog naroda. Koliko je u tome uspeo — pokazalo je vreme i dogadaji koji su pred nama. Ali već sada, ne može da nas ostavi ravnodušnim mišljenje uglednih recenzenta (Ljubomira Tadića, Zorna Đindića i Milana Tripkovića): da je Kovačevićev filosofski angažman nenadomestiv u svojoj novini, ozbiljnosti i lepoti jezičkog izražavanja.

Prvi esej u knjizi, koji nosi naziv »Svetosavlje kao ponavljanje«, na tragu je samosvesćivanja (a la Kovačević) početaka državnosti i duhovnog orientisanja srpskog naroda. Krucijalno pitanje glasi: Zašto se »klupko pamćenja« počinje namotavati tebi od Nemanje, dok je čitava prednemanjička prošlost prepuštena zaboravu, kao da i nije postojala? U čemu je,

slikan sa takvom ozbiljnošću da je više nego upozorenje svima onima koji bezumno vole svoju Istinu, i koji su spremni da na njen žrtvenik polože sve što imaju.

Ti trenuci otrežnjenja, kada subjekt dolazi do zorne predstave o nepomirljivoj suprotnosti između zamišljenog i stvarnog, jesu baš oni momenti na koje Kovačević stavљa poseban akcenat. Tucovićeva sabrana dela iznose čitavih deset knjiga, ali je za Kovačevića od svega vrednije onih nekoliko rečenica koje Tucović ispisuje u svoj dnevnik neposredno pred pogibiju. Dimitrije Tucović, napokon, počinje da shvata: 1) da je socijalistički pokret u raskoraku sa dotadašnjom teorijom i praksom tog pokreta; 2) da je držanje većine partija u Socijalističkoj internacionalu i »najostrijoj suprotnosti« sa njenim dotadašnjim radom i kongresnim rezolucijama; 3) da je rad na sprečavanju rata bio uzaludan; 4) da srpska socijaldemokratija ipak nije bila u pravu; 5) da su dogadaji dali za pravo revizionističkim marksistima, Kauckom i drugima, iako je tačno da su oni izdali socijalističke ideale; 6) da su principi, socijalistički idealni i etičke norme puka sredstva propagande i da ne mogu imati saznanjnu vrednost; 7) da radnici imaju svoju otadžbinu jednakao kao što je imaju i buržui; 8) da rat suspenduje klansku solidarnost u korist nacionalne solidarnosti. . .

Tucovićev »lenjinizam« je, po Kovačeviću, logična posledica dijalektike grupne, odnosno partijske prakse koja je odredivala njegovo mišljenje i delovanje. On nije mogao ne biti žrtvom nužnog procesa gubljenja individualiteta pod presijem kolektivnih sila. Otuda Tucović i boljševik V. I. Lenjin izgledaju kao dva jednojaćana bližanca. I njega i Lenjina kreirala je jedna ista ontologika u kojoj su učestvovali zajedno sa drugim saborcima revolucionarima. Tako i biva kad se neko prihvati da sa grupom istomišljenika menja svet. Svetozar, Tucović i Sartre (u marksističkoj fazi) dele mišljenje da je svet stvoren da bi bio promjenjen; sva trojica su stajala iza ideje socijalizma kao ostvarenja moralja. Sa stanovišta Kovačevićevog filosofskog minimalizma, takve maksimalističke pretenzije nemaju opravdanja. On zamerava Svetozaru Markoviću, kao i ostalim socialistima, što ne shvataju da su vrline »pustinjsko cveće«, da zahtev za moralnošću ima smisla ako je dat usred memorinalnosti.¹

I dok su za vreme Svetozara Markovića — zaključuje Kovačević — preovladavale socijalističke ideje poreklom iz Rusije i Francuske, za vreme Dragovića i Tucovića su to nemačke ideje sa uvek lako uočljivim »marksističkim« zaštitnim znakom. Ali dok je Marković tražio i našao načina da socijalističke ideje pomiri sa stvarnošću Srbije, njenom privrednom zaostalošću i patrijarhalnošću, Tucović će najčešće srpske društveno-ekonomске prilike trpati u marksističke teorijske kalupe, uveren da je samo pitanje vremena pa da i Srbija krene onim putem kojim je već prošla Nemačka kao najrazvijenija zemlja, po onoj Marksovoj iz predgovora Kapitalu: »Zemlja koja je industrijski razvijenija pokazuje manje razvijeniju zemlji samo sliku njene sopstvene budućnosti.«

Na kraju, nekoliko reči o Kovačevićevom odnosu prema Marksiju. Još od svoje doktorske disertacije, na temu »Sartrova filosofija egzistencije i Marksova filosofska antropologija«, preko »Preobražaja prakse«, sve do »Ontološkog triptiha«, Kovačević se, na ovaj ili onaj način, odnosno prema Marksiju, ali se stiće utisak da je reč o izrazito ambivalentnom odnosu, ispunjenom i priznanjima i odricanjem teorijskog značaja Marksog dela. Počev od shvatanja da je pitanje dijalektike kod Marks-a gurnuto u suviše duboku pozadinu da bi bilo razgovetno, preko priznanja o srodnicičkoj pripadnosti Marksovom duhu, sve do završnih stranica »Ontološkog triptiha«, gde doslovce stoji: »Izvesno je da Marksova filosofija nije imala dovoljno zaštitnih sredstava da bi se odbranila od sopstvene instrumentalizacije i izbegla sudbinu svih ranijih filosofija; naprotiv, uvodeći svesno i namerno filosofiju u egzoterički svet, ona je instrumentalizaciju filosofije definisala kao svoju teorijsku novost, svoj doprinos napretku civilizacije i svoj epohalni preokret. Svakako da Marks nije u tome bio dosledan i da njegovo delo omogućuje i mnoge druge interpretacije, a ovde nije mesto da se bavimo njima. Marks nije htio da njegova misao bude »tumačenje« sveta, kao klasična filosofija, već

da bude teleologija »klase«, »klasna svest«, ali je istovremeno i sam težio istini, pružajući mogućnost svojim mnogobrojnim sledbenicima da ovu teleologiju grupnog života shvate kao saznanje. »Marks ostaje misilac koji se muči nad zagonetkom istorije, njegov misaoni napor je vredan svakog poštovanja, bez obzira što je, po Kovačevićevom mišljenju, Marks skrenuo sa pravog puta onog trenutka kada je poverovao da je »teleologija grupnog života« isto što i saznanje. Kovačević je priznavao Marksu da je »težio istini«, a to priznanje se ne odaje bilo kome, niti potiče od bilo koga. Ako prethodno znamo da je filosof za njega: »... onaj koji neobično misli, drukčije od svih, koji iznenade originalnošću svojih tvrdjenja«, a ne »... onaj koji uzima ljudima reč iz ustā i opšteprihvatljivim stavovima daje filosofski dignitet«, onda ovakav odnos ne treba posebno da nas začuđuje.

Biti Srbinom ili biti Hrvatom — znači spoznati »saj i bedu« sopstvenog naciona, nezavisno od toga hoće li se spoznaja poklopiti ili neće sa nekim našim predstavama o zaslugama i krivici naroda kome pripadamo. Ukoliko budemo operisali naučnom metodologijom (čija je najznačajnija odlika objektivnost), utoliko prećemo stići do istine o nama samima; utoliko preće se lakše razrešiti ne bezznačajne napetosti i sukobi koji najčešće počivaju na nekoj od fikcija i opasnoj zasplopljenosti. Ali narodi, kao i pojedinci, više su nego skloni da svoje zasluge precene a krivicu umanju, ako ne i sasvim odbace pripisujući je drugima. To su poznati mehanizmi odbrane kada prestaje argumentovana rasprava, a otpočinje sukob sa ne-sagledivim posledicama po jedne i druge. Ukoliko ne smognemo snage da se suočimo sa lepotom i užasom našeg postojanja, preostaje nam da izmislimo neki naš svet kao protiv težu istini i onom što de facto jesmo. Neuroza, kako bi rekao Vladeta Jerotić, može biti i sanjsa za sazrevanje, ali samo za one koji to istinski hoće. Kako za neurozu, važi to i za sve ine oblike i načine ljudskog bega od stvarnosti, kada se po svaku cenu želi ostati uz svoje »projekcije« — odbacujući sve što bi ih moglo dovesti u pitanje. Malo je onih koji su spremni da zavire u ponore vlastite duše. Malo je onih koji hrabro istražuju svoje korene! Neuporedivo je lakše ne znati, a praviti se da znaš i pravdati se što je tako. Mudrost kaže: »Gorak je koren učenja — ali mu je plod sladak.« Onaj ko ne može da sledi ovu mudrost — taj ne može ni biti u dosluku sa spoznajom. Zato iskreno i toplo preporučujem knjigu čitaocima, uveren da će nas ista približiti životu i jedne drugima. Njen pisac je učinio sve da tako i bude. □ □ □

1) Mnogo se govori i piše o Srbiji, ali se veoma retko racionalno pristupa njenoj istoriji. Previše je ulaganja emocija u materiju koja zeda za trezvenijim pristupom. Istorija se mora izučavati kao ljudsko delo umesto što se ista posmatra kao igra nekih drugih sila, nezavisno od ljudi i njihovog života. U takvom pristupu isčezava istorija i od nje neodvojiva sloboda čoveka, da bi ustupila mesto onome što se tek naslučuje. Ništa ne postoji iza ili iznad istorije što ne bi bila sama istorija. Ne postoji predestinacija u istoriji koja bi svakome dodeljivala određene uloge ili misjonarske poslanja (ako se, naravno, pode pretpostavke da su ljudi tvorci istorije). Niko ne može imati sigurnu znanja o takvoj predestinaciji. Ako i postoji nužnost, onda to može biti nužnost sloboda koja ide za svojim svrhama suočavajući se sa onim što je proizvela, izuzimajući prirodno ili materijalno polje koje postoji milo nje. U Prirodi ili Univerzumu ne može se otkriti smisao istorije. Takvog smisla nema, bar sa stanovišta koje je najrazumljivije i najprihvatljivije. Čovek veoma malo zna, ali zbog toga ne treba da umišlja kako je svrha znati više, znati čak i samu Istinu. Dobro je poznato da onaj koji drži da je Istina kod njega — ne drži mnogo do blžnjih. Ako smo svi »deca Božja«, onda svako mora da odlučuje sam (po svojoj savesti), jer će sam i odgovarati pred Sudijom. Kazem ovo zato što sam svestan koliko je ideja Boga moćna. Boga nik ne sme dovesti u pitanje, ali ni čoveka, takođe. Sve logično proizlazi iz činjenice da je čovek sloboda, te da je i Bog slobodan ljudski izbor kao i neverstvo. Citoam Sam Dostoevskog i poznajem njegovo visoko (zapravo baš nije adekvatan) mišljenje o pravoslavlju kao religiji ljubavi i Bogocoveka. Kao Srbin ne mogu biti ravnođaš prema duhovnom nasleđu svog naroda. Znam da je pravoslavlje nadasve plementa težnja. Ali pravoslavlje ne se nameće silom; jer se to ne slaze sa njegovom sushinom. Reć je o duhovnom odnosu prema Bogu koji ne sme biti profanisan i zloupotrebljen. Ljudi nisu ovise da bi ih neko sategravio u torove. Producijen pastir (malo da li je) zna da ništa ne može pobediti Božiju ljubav. Na žalost, uvek je bilo »pastira« koji nisu ni voleli ni razumevali svoje ovce. Takvima je uvek bio prioriteten zadatak broj ovaca, njihova uhranjenost (češće: pothranjenost) i poslušnost iznad svega, dok su o drugim potrebama svojih ovaca male vodili računa. Zar oni misle da će se Bog radijeti njihovoj jesučkoj logici? Ako nećemo da budemo licemeri — onda poštujući načela naše vere! Mogu da razumem čoveka koji ne veruje u Boga, ali licemere ne podnosim. Filosof Milan Kovačević, umnom i moralnom snagom koju je imao, borio se protiv licemera i oholosti, tražeći načina da i u životu i u pisanju ne zaboravi — na veliku istinu o krhkosti svega što je stvorila ljudska ruka.

2) Danas se u vrzinom kolu bestiđnosti i nerazumevanja nadbiješu pisac Siniša Kovačević i sveštenik dr. Žarko Gavrilović

vi. Ne ulazeći u motive takvog nakaradnog reinterpretiranja duhovnog nasleđa srpskog naroda, mi moramo reći da i jedan i drugi Savu Nemaniću smatraju sablašću, a ne živim čovekom koji je jednom stvarno postao. Takvi pristupi su neodgovorni i mogu samo sakrivati istinu o Savi, ali i otkriti svu bedastotu onih koji u svojoj »ljubavi« gube objekt iste. Ako moram da biram između Save-seksualnog manjaka i Save-Bosiljevog jagnješća — radje ću da izaberem Markiza i Sada i Sadića.

3) Nepošteno je i plitkomu jednog Nikole Miloševiću — da Svetozara Markovića naziva trećerazrednim učenikom Černiševskog i Lavrova. Zar je to razumevanje? Molio bih gospodina Nikolu Miloševiću, ako nije zauzet nekim svojim Solovjevima, da stavi prst na čelo i malo razmisli o sledilećem: »Vršeći ovde jednu filosofsku hermeneutiku Svetozarevih pogleda, ne želim da od njega pravimo »filosofa« — nešto što on, u stvari, nikad nije bio. U njemu mi vidimo apostola socijalizma retke mudrosti i sa izrazitim filosofskim talentom. [Ontološki triptih, str. 104.] Profesoru Miloševiću — na čest! Onaj koji je spreman da, poput profesora, ravna istorijom ljudskih idea je bez malo kao Bog, — taj ni u Svetozaru Markoviću, a »srpskom Isusu Hristu« pogovoto, neće moći da vidi nista druga jedno i bedno poticanje strampaticama i corsokacima istorije.

4) Hegel bi se slatko nasmejao ovoj naivnoj refleksiji. Ali treba uvažiti činjenicu da Kovačević razmišlja iz duha jedne druge tradicije i kulture, koja želi da opстоje u dostojanstvu i slobodi; da ne poklekne pred nasiljem. Ta kultura ne želi da bude »prevladana« i podignuta na »visi« stupanj razvoja; ona je ukorenjena u sebi, ali je otvorena za sve koji žele da uče i saznavaju nešto novo. Ona nije za konkvistadore i desperadose koji će »civilizovati« i pljačkati. Ona je protiv onih koji hoće da osvoje svet samo zato što to mogu, bez milosti po sve one koji još uvek trubunaju o nekakvoj slobodi. □ □ □

ajnštajnov pogled na svet

Albert Einstein, »MOJ POGLED NA SVIJET«, Izvori/Polaris, Zagreb/Beograd, 1990. |

vladan panković

Kao izvrstan nastavak i dodatak knjizi Alberta Ajnštajna, »Moja teorija«, koja je iz štampe izašla polovinom proteklih godina, pred našom čitalačkom publikom pojavila se, pred same novogodišnje praznike, kao iznimno vredan poklon, nova knjiga slavnog tvorca teorije relativiteta, »Moj pogled na svijet«. Dimenzija 14 cm x 20 cm, mekih plastificiranih korica u raznim nijansama plave boje, sa slikom Ajnštajna iz poznih godina na prednjoj korici, knjiga, uz predgovor Damira Mikuličića, sadrži 48 kraćih članaka, predavanja, pisma i govora Alberta Ajnštajna, svrstanih u tri dela, nastalih u periodu od dvadesetih do pedesetih godina našeg veka (prevedi su radeni na osnovu izvornika iz 1956. godine). Zahvalnost za izdavanje knjige i ovaj put dugujemo izdavačkom tandemu Damir Mikuličić — Zoran Živković. (Po trenutnoj ceni od 160. dinara knjigu je moguće naručiti od izdavača: dr. Zoran Živković, 11000 Beograd, Senjačka 32.)

U prvom delu knjige (»Moje videnje sveta«) Ajnštajn filozofski raspravlja o opštim ljudskim vrednostima, smislu života, dobru i zлу, odnosu pojedinca i zajednice, religije i nauke, o slobodi i ljudskim pravima. On, takode, govori (o) mnogim značajnim ljudima svoga doba, Lorencu, Mariji Kiri, Mahatmi Gandiju, Maksu Planku, Bernaru Šou. Navedimo nekoliko primera. »Prava vrijednost ljudskog bića« — reči će Ajnštajn — »u prvom redu je određena time koliko i u kom smislu se oslobođilo svoga Ja.« (str. 9.) Ili: »najljepše što možemo doživjeti je ono što je tajanstveno. To je temeljni osjećaj koji stoji u zarezku svake umjetnosti i znanosti. Tko ga ne pozna, tko se ne može više čuditi, tko se ne može više diviti, taj je takorekuć mrtav, a njegovo oko ugašeno. Doživljavanje tajanstvenoga — pa makar i s primjesom straha — stvorilo je i religiju. Spoznaja da postoji nešto što nam je nedohvatljivo, prikazanu najdubljeg uma i najslijajnije lepote koja su našem razboru pristupačna samo u najjednostavnijim oblicima, ta spoznaja i osjećaj čine pravu religioznost; u tom smislu, i samo u tom, ja spadam među najdublje religiozne ljudе. Ali